

Duitse Herder, Tervuerense Herder en Hollandse Herder Ruwhaar. Achtergrond en ontstaan van hun gedrag.

Tekst: Elian Hattinga van 't Sant

Toen Heidi Parker en haar collega's in 2004 het artikel *Genetic Structure of the Purebred Domestic Dog* publiceerden, kwamen daar twee verrassende zaken ten aanzien van de herdershonden in naar voren. In de eerste plaats bleken de Belgische Herders tot hetzelfde genetische cluster te horen als de windhonden zoals de Greyhound. In de tweede plaats bleek de Duitse Herder juist niet in dit cluster thuis te horen. Hij bleek genetisch meer overeenkomsten te hebben met honden uit het 'mastiff' cluster, zoals de Rottweiler en de Boxer. In latere studies (Parker 2012) kwam ook de verwantschap met de Schnauzer naar voren.

Ogen

Hoewel alle herdershonden uitstekend kunnen ruiken, delen ze met de windhonden de gewoonte om niet bij ieder lekker (wild)luchtje dat ze opvangen hun neus achterna te gaan. Dat is niet voor niets. Het zou hoogst ongewenst zijn geweest voor honden die een kudde schapen voordurend in het oog moesten houden en ervoor moesten zorgen dat er geen schapen verdwaalden. Herdershonden in functie gebruiken dus vooral hun ogen en oren. In de 19^e eeuw was het de taak van de continentale herdershonden om de schaapskudde vooral bij elkaar houden. Anders dan in Engeland – waar de wol voorop stond - werden schapen in die tijd vooral gehouden voor hun mest. Door de concurrentie van Engeland en Australië was het economisch niet interessant om schapen voor hun wol of vlees te exploiteren.

Om de mest efficiënt te kunnen verzamelen, werden de schapen elke avond naar de schaapskooi gebracht. Een schaapskooi is een zogenaamde potstal. De vloer ervan was bedekt met heideplaggen of stro, die dan vermengd raakten met de mest van de schapen. Door steeds weer een nieuwe laag plaggen op de oude te leggen, ontstond er een dikke laag uiterst vruchtbare stalmest. Deze opgepotte laag werd enkele malen per jaar uitgemest op de akkers van de boer of werd verkocht voor bemesting van akkers in andere delen van het land.

Natuurlijke grens

Natuurlijk moest voorkomen worden dat de schapen tijdens hun dagelijkse wandeling van de hei of stoppelakkers naar de schaapskooi zich terloops tegoed zouden doen aan allerlei gewassen of gras dat bedoeld was voor iets anders dan een schapenmaag. Daarom moesten de herdershonden er vooral voor zorgen dat dit niet gebeurde. De honden vormden een soort wandelende afzetting. Door steeds langs de zijkanten te patrouilleren, werd ervoor gezorgd dat de schapen braaf de schaapsherder volgden en geen uitstapjes maakten.

Wanneer de schapen overdag op de hei, op stoppelvelden of gewoon in de wegberm graasden, moesten de honden ook zorgen dat de schapen binnen een bepaald stuk terrein, dat de herder had aangegeven, bleven en niet graziger weiden opzochten. Daarbij werd gebruik gemaakt van min of meer natuurlijke grenzen in het landschap, zoals greppels, paden, de overgang van gemaaid naar ongemaaid gras, bomenrijen of hoogteverschillen in het terrein. Hoedende honden hebben dan ook vaak een goed ruimtelijk inzicht en geografisch overzicht. Ze oriënteren zich op de natuurlijke lijnen in een landschap en volgen die in plaats van ze te doorbreken.

Hoeden

Wanneer een schaap de ‘grens’ overschreed, moest de hond optreden door zich voor het schaap op te stellen. Reageerde een schaap daar niet op door terug te gaan naar de rest van de kudde, dan mocht – nee, móest zelfs - de hond het schaap even ‘vastgrijpen’.

De schapenrassen waarmee veel continentale honden werkten, zoals bijvoorbeeld het Drents heideschaap, waren in het algemeen niet erg angstig omdat ze in een dagelijkse routine met mensen en honden optrokken. Deze konden zich dus soms best weren door voor de hond te gaan staan stampen of een kopstoot uit te delen. De honden moesten dus ook over redelijk wat zelfvertrouwen beschikken en zelfstandig op kunnen treden. Het was echter niet de bedoeling dat de hond het schaap te hard beet, het vast bleef houden of eraan ging trekken of sleuren. Voluit bijten, waarbij schapen gewond zouden raken of erg bang voor de hond zouden worden, was echter letterlijk een doodzonde.

Deze manier van hoeden vereiste dus een bepaald type hond. Om het werk te kunnen doen, moesten het honden zijn met een gelijkmatig tempo, volhardendheid en duurvermogen; dus geen honden met explosieve kracht. De honden moesten rustig, beheerst en weloverwogen te werk gaan.

Uitbrekers

Anders dan berghonden die een kudde vooral tegen dierlijke en menselijke rovers moesten verdedigen, houden (goed) hoedende herdershonden hun aandacht dan ook vooral bij wat er ‘binnen’ het hun toevertrouwde - de schapjes inclusief de herder - gebeurt. Ze zijn eerder op ‘uitbrekers’ dan op ‘inbrekers’ gericht. Eigen dieren of mensen(kinderen) die zich buiten de grenzen begeven, worden automatisch teruggehaald. Buitenstaanders worden meestal genegeerd of hooguit bestudeerd, en zeker niet zomaar aangevallen.

Dit hoedgedrag wordt door herdereigenaren ten onrechte nogal eens vanuit de dominantietheorie verklaard als sociaal roedelgedrag waarbij de schapen worden gezien als ranglageren die door de ranghogere hond tot de orde worden geroepen. De oorsprong van het hoedgedrag is echter helemaal geen sociaal gedrag, maar jachtgedrag. Wanneer hondachtigen zoals wolven, dingo’s en hyenahonden dieren bejagen die in kuddeverband leven, proberen zij met (schijn)aanvallen een (zwak) dier uit de kudde los te weken. Kuddedieren zoals schapen die door roofdieren bedreigd worden, klitten namelijk samen en vormen een front waardoor het te riskant is voor roofdieren om ze aan te vallen. Zodra een dier echter uit de kudde losraakt, wordt het wel aangevallen en gedood.

Uitvergroot

Door eeuwenlange functionele selectie is een deel van dit jachtgedrag – het aanvallen van een prooidier dat de kudde verlaat – bij herdershonden als het ware uitvergroot, terwijl het vervolgedrag – verwonden en doden van het prooidier – zo sterk is afgezwakt dat er niet meer van is overgebleven dan het aanstoten van het schaap of happen in zijn vacht. Het effect van zo’n aanval op het schaap is dat het uit angst onmiddellijk de bescherming van de kudde weer opzoekt. Door een leereffect (operante conditionering) leren de schapen vervolgens al snel om binnen de bescherming van de kudde te blijven en uit de buurt van de hond. Ze doen dat dus niet uit respect voor een ‘ranghogere’, maar uit angst voor een aanval. Uitsluitend doordat vervolgens een aanval van de hond uitblijft, leren ze een kritieke grens ten opzichte van de hond te handhaven en wennen ze aan zijn aanwezigheid. De mens heeft bij het

selecteren van honden die schapen moesten hoeden gewoon handig gebruik gemaakt van het natuurlijk gedrag van zowel de hond als het schaap.

Kunstmest

Door de introductie van kunstmest aan het einde van de 19^e eeuw nam het aantal schapen in België, Nederland en Duitsland drastisch af. Terwijl er bijvoorbeeld in Drenthe in 1870 nog meer dan 125.000 schapen rondliepen, was hun aantal in 1900 al tot onder de 100.000 gezakt, om in de dertig jaar daarna tot onder de 10.000 te kelderen. De grote kuddes op de hei verdwenen en vervolgens werden ook grote delen van de hei, die door de Heidemaatschappij werd ontgonnen, omgezet in landbouwgrond. Schapen werden hooguit nog in kleine getale door boeren gehouden voor eigen gebruik, zoals ook daarvoor al steeds gebruikelijk was in de gebieden zonder grote heidevelden waar boeren een gemengd bedrijf hadden. Gevolg was echter dat de werkloos geworden ‘professionele’ herdershonden in een even rap tempo verdwenen. Wat overbleef was de meer multifunctionele boerderijhond die ook wel taken vervulde als waakhond of trekhond.

Schoonheidswedstrijden.

Toen schoonheidswedstrijden in de tweede helft van de 19^e eeuw in heel Europa populair werden, viel het oog van de kynologen ook op de herdershond. Vrijwel overal in Europa werden er in de laatste jaren van de 19^e eeuw nationale herdershondenclubs opgericht en rasstandaarden opgesteld. Zo ook in Nederland (1898), België (1891) en Duitsland (1899). De kynologen zaten gelijk met een groot probleem. Herdershonden waren uitsluitend functioneel, op het gewenste herdershondengedrag, gefokt: op uiterlijk was daarbij niet gelet. Er waren dus herdershonden in allerlei maten en kleuren, meestal met staande oren, maar soms ook met hangende. Er waren ook allerlei verschillen in de vachtsoort: opstaand lang haar, liggend lang haar, stekelhaar, ruig of ruw haar en kort haar. In een nest konden gemakkelijk verschillende vachttypes, bijvoorbeeld lang en kort voorkomen. Om enige uniformiteit in het herdershonden ‘ras’ te brengen, besloten de kynologen dit dan maar zelf te creëren. Alleen herdershonden met staande oren, een bepaald formaat (rond de 50-55 cm schofhoogte) en een bepaald soort vacht (ruw, lang of kort) konden als ‘herder’ op tentoonstellingen worden ingeschreven.

Nationalisme

Een tweede probleem was dat ieder land een hele batterij herdershonden met een totaal verschillend uiterlijk had. Er was geen sprake van dat ieder land een eigen, duidelijk te onderscheiden type herdershond had. In een tijd dat het nationalisme hoogtij vierde, werd het ontbreken van zo’n heel eigen type als bijzonder storend ervaren. Ieder land wilde zijn eigen nationale herdershond.

Omdat het onderscheid tussen de Belgische en de Nederlandse herdershonden nihil was, koos men er in Nederland uiteindelijk voor om alleen de herdershonden met een gestroomde vacht ‘Hollands’ te noemen. In België wilde de kynologen aanvankelijk alleen zwart als gewenste kleur voor de Belgische langhaar, omdat men van andere kleuren dacht dat ze een kenmerk van degeneratie waren. Dit stuitte echter op verzet van fokkers en op allerlei praktische bezwaren. Er kwamen namelijk in de nesten van de kortharige –Mechelse- herders en de langharige zwarte – Groenendaelse – herders ook veelvuldig fraaie langharige anderskleurige pups voor. De langharen met een zwart gevlamde vaalrosse of grijze vacht werden erkend onder de naam Tervuerense Herder.

Uitwisseling

Doordat bepaalde kleuren in België wel erkend werden en in Nederland niet, en andersom, vond er regelmatig een uitwisseling plaats tussen de nationale herdershondenrassen. Honden met een 'verkeerde' kleur die bijvoorbeeld in Nederland geboren waren uit als Hollandse Herders erkende ouders, werden dan bijvoorbeeld ingeschreven als Belgische herders. Dergelijke uitwisseling gebeurde ook wel omdat door al deze selectie op vachtkenmerken de nationale fokbasis van het ooit enorme veelkleurige contingent Europese herdershonden ineens erg smal was geworden.

In Duitsland wist een voormalig legerofficier, de wilskrachtige ritmeester Max von Stephanitz, zijn ideaalbeeld van hoe de Duitse Herder eruit moest gaan zien volledig vorm te geven. Als voorzitter van - en keurmeester bij - de door hem opgerichte *Verein für deutsche Schäferhunde* kreeg hij daarvoor alle kans. Zijn uiterlijk 'ideale' dekru Horand von Grafrath zorgde voor vele nakomelingen. Bovendien werden de veelvuldig voorkomende witte herders, evenals de ruwharige en langharige, in 1933 – na het aan de macht komen van Hitler - volledig uit het stamboek van de Duitse Herder geweerd. Die leken naar de smaak van de nazi's te weinig op de superieure 'oervorm' van dit nationale Duitse ras: de wolf.

Dressuur

Het is waarschijnlijk aan de hoge mate van inteelt - en later lijnteelt -, waarmee de herdershonden hun nationale gestalte kregen, te danken dat al deze herdershonden nog steeds hoedgedrag vertonen. Veel fokkers, zoals Von Stephanitz zelf, waren zeker wel van de oorspronkelijke werkeigenschappen van de herdershonden gecharmeerd. Toch werden er in Nederland, België en Duitsland geen *trials* met schapen georganiseerd, zoals in Engeland en Frankrijk wel gebeurde, om toch vooral de beste functionele herdershonden te selecteren voor de fokkerij.

De economische omstandigheden, met het snel afnemende aantal schapen, speelden daarbij een rol. Men zag het nut van een focus op schapenwerk niet zo in. Meer toekomst zag men vooral in België en Duitsland in de 'dressuur', het politiehondenwerk dat in het begin van de 20ste eeuw al snel als sport populair werd.

Wellicht mede daardoor zag men minder in de kleinere, tengere windhondachtige (!) herdershonden en koos voor de gespierde, stevigere types. Dat laatste vertaalde zich ook in de rasstandaarden: de minimum maten werden omhoog bijgesteld. Met name de Duitse Herder die in 1910 de officiële status van politiehondenras kreeg, werd opgewaardeerd tot een flinke knaap met een schofthoogte van 60- 65 cm en een gewicht tot 40 kg voor reuen.

Haaks

Hoewel ook goede politiehonden rustig, beheerst, stabiel en gehoorzaam moeten zijn, staan sommige voor politiehondenwerk gewenste eigenschappen, zoals een goede speurneus, aanblaffen, goed vastbijten en vooral goed vasthouden haaks op de oorspronkelijke gewenste eigenschappen van schapenherdershonden. De genetische verwantschap van de Duitse Herder met rassen zoals de Rottweiler en de Schnauzer – robuustere honden met een minder hoge bijtdrempel en een krachtiger beet dan de oorspronkelijke schapenhoeders – zou erop kunnen wijzen dat fokkers die eigenschappen vooral in dit ras hebben willen versterken.

Maar het kan ook toeval zijn. In de eerste helft van de 20^e eeuw werden ook vaak multifunctionele boerderijhonden van onbekende afkomst – en dus wellicht met een andere functionele achtergrond - in het stamboek bijgeschreven, zolang ze uiterlijk min of meer voldeden aan de kenmerken van de rasstandaard. Hoe het ook zij, van een gespecialiseerde

hoedende herdershond ontwikkelden de Hollandse, de Belgische en de Duitse Herder zich tot multi-taskende gebruiks-, werk- en gezinshonden, waarvan vooral de Duitse Herder wereldwijd al gauw ongekend populair werd en bleef.

Wetenschappelijke literatuur:

Coppinger, R. & Coppinger, L. (2001) *Dogs. A Startling Understanding of Canine Origin, Behavior & Evolution*. New York: Scribner.

Parker, Heidi G. et al. (2004). Genetic Structure of the Purebred Domestic Dog. *Science* 304, 1160-1164.

Parker, Heidi G., (2012). Analyses of modern dog breeds. *Mammalian Genome* 23, 19-27.

Hollandse Langhaar Margando's Brutus (rond 1930)

Belgische herder 19^e eeuw

Duc de Groenendael (rond 1895)

Hector von Linksrhein werd door Max von Stephanitz gekocht en omgedoopt tot Horand von Grafrath. Hij wordt als stamvader van de Duitse Herder beschouwd.